

О. П. Нечепоренко, кандидат юридичних наук

Сумський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України

O. P. Nечeporenko, PhD in Law

Sumy Scientific Research Forensic Centre, MIA of Ukraine

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ТРАСОЛОГІЧНИХ МЕТОДИК ВИЗНАЧЕННЯ ЗРОСТУ ЛЮДИНИ THE MODERN PROBLEMS OF USING METHODS OF TRASOLOGY FOR HUMAN HEIGHT DETERMINATION

Проаналізовано деякі методики, використовувані в Україні і за кордоном для визначення зросту людини на основі аналізу відбитків слідів взуття. Конкретизовано завдання трасологічної експертизи, запитання, які найчастіше виносять слідчі на її вирішення, з огляду на їх актуальність і потреби сьогодення. Наголошено на тому, що серед запитань, визначених Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, натеper бракує запитань діагностичного характеру. Крім того, подано результати досліджень обрахунків зросту людини за трьома методиками, якими під час експертного дослідження послуговуються трасологи, окреслено ефективність і достовірність кожної з них, а також систематизовано нові засоби визначення зросту людини, які використовують вітчизняні криміналісти. Обґрунтовано, що найточніший результат отримують під час дослідження слідів відбитків босих ніг, але на практиці така ситуація не поширена. Зроблено акцент на тому, що з розвитком техніки мають удосконалюватись і трасологічні методики, підвищуватись їх ефективність, а тому на часі нові теоретичні і практичні розробки.

Ключові слова: слід; трасологія; метод; методика; експертне дослідження.

Проанализированы некоторые методики, используемые в Украине и за рубежом для определения роста человека на основе анализа отпечатков следов обуви. Конкретизированы задачи трасологической экспертизы, вопросы, которые чаще всего ставят следователи на ее решение, учитывая их актуальность и потребности сегодняшнего дня. Отмечено, что среди вопросов, определенных Инструкцией о назначении и проведении судебных экспертиз и экспертных исследований, в настоящее время не представлены вопросы диагностического характера. Кроме того, показаны результаты исследований вычислений роста человека по трем методикам, которыми в ходе экспертного исследования пользуются трасологи, определены эффективность и достоверность каждой из них, а также систематизированы новые средства определения роста человека, используемые отечественными криминалистами. Обосновано, что наиболее точный результат получают при исследовании следов отпечатков босых ног, но на практике такая ситуация не распространена. Сделан акцент на том, что с развитием техники, когда должны совершенствоваться и трасологические методики, повышаться их эффективность, актуализируются новые теоретические и практические разработки.

Ключевые слова: след; трасологія; метод; методика; експертне дослідження.

Some methods for determination the human growth based on the footprint trace analysis used in Ukraine and abroad have been analyzed. The tasks of trace examination, questions, which are often asked by investigators, in view of their relevance and current needs are specified. It was emphasized that there are currently not enough diagnostic questions among the questions identified in the Instruction on the appointment and conducting of forensic examinations and expert studies. In addition, the results of research on human growth determinations are presented in three methods, which trasology experts use during expert research. The effectiveness and reliability of each method is outlined. In addition, new means of person growth determination used by domestic forensics are systematized. It is substantiated that the most accurate result is obtained when examining traces of bare feet prints. However, in practice this situation is not common. The emphasis is placed on the fact that with the development of technology, methods of trasology and their effectiveness should be improved. Therefore, new theoretical and practical developments are relevant.

Key words: trace; trasology; method; methodology; expert research.

Серед основних завдань кримінального провадження – забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень, а також захист особи, суспільства та держави від них. Підсумком вирішення цих завдань є притягнення винної особи до відповідальності та запобігання подальшому поширенню злочинності.

Слідчий, розслідуючи кримінальне правопорушення, залучає до цього процесу працівника оперативного підрозділу, експерта, спеціаліста. Саме від цих процесуальних фігур залежить ефективність розслідування правопорушення та встановлення винних осіб.

Кожне розслідування певною мірою унікальне, і не лише через подію, яка його зумовила, а й завдяки особам, які в ньому беруть участь, їх розумовим, інтелектуальним здібностям, навичкам, досвіду, методам і методикам, які вони використовують при цьому.

Застосування того чи іншого методу чи методики невід’ємно пов’язане з тими криміналістичними знаннями, якими свідомо володіє особа, що провадить розслідування: базовими за фахом, з досвіду практичної діяльності, набутими професійним самовдосконаленням. При цьому важливі аналіз криміналістичних (наукових і практичних) здобутків, ознайомлення з новими методами і методиками, вироблення власного алгоритму дій за певних обставин, що повторюються, або індивідуального підходу до розслідування кожного правопорушення.

Питання проведення трасологічної експертизи досліджували Т. В. Авер’янова, Д. М. Балашов, Р. С. Белкін, П. Д. Біленчук, В. Г. Гончаренко, В. О. Образцов, М. В. Салтєвський, В. Ю. Шепітько та ін. Проте сьогодні в більшості навчальних посібників, підручників з криміналістики, за якими здійснюють професійну підготовку потенційних кадрів для Національної поліції та інших підрозділів МВС України, бракує описань методик визначення зросту людини за слідами відбитків взуття або босих ніг.

Мета статті – аналіз і порівняння криміналістичних методик із трасологією, виокремлення найбільш досконалої з них, що дозволяє найточніше визначити необхідні для встановлення істини факти.

Методом є система прийомів пізнання закономірностей, що становить її предмет, тобто це шлях, спосіб досягнення мети, певна теорія, вчення [1, с. 24]. Проте спосіб досягнення звужує поняття методу. Цілісна картина цього визначення неможлива без зазначення виду упорядкованої діяльності. Ще у 1970-х рр. Р. С. Белкін на-

дав визначення методу криміналістики, проаналізувавши дефініції своїх попередників і сучасників. Він розумів метод як розроблення засобів роботи з доказами [2].

Поняття методики ширше за метод і в криміналістиці має свою специфіку. За загальним розумінням методика – це сукупність послідовних дій на виконання мети.

В Україні функціонує Реєстр методик проведення судових експертиз, в якому за кодом 4.1.03 зареєстровано методика трасологічного дослідження слідів взуття, розроблену в 1964 р., яка пройшла Державну реєстрацію 6 лютого 2009 р. Призначена вона для дослідження слідів людини та слідів тварини.

Згідно з наказом Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 основними завданнями досліджуваного виду трасологічної експертизи є ідентифікація людини за слідами босих ніг, шкарпеток, панчіх, взуття та вирішення діагностичних завдань з установлення особливостей пересування людини, розміру взуття, зросту людини тощо.

Науково-методичні рекомендації містять орієнтовний перелік запитань, які вирішує експертиза:

Чи є на даній поверхні (даному предметі) сліди босих ніг (панчіх, шкарпеток, взуття) людини та чи придатні ці сліди для ідентифікації людини (панчіх, шкарпеток, взуття)?

Чи залишені сліди даною особою чи це сліди від шкарпеток, панчіх чи взуття, вилучених у певної особи?

Чи залишені сліди ніг (шкарпеток, панчіх, взуття), виявлені в різних місцях, однією особою (сліди тих самих шкарпеток, панчіх, взуття)?

Взуттям якого виду залишені дані сліди і які його характеристики і особливі ознаки (розмір, ступінь зношування тощо)?

Який орієнтовно зріст людини, яка залишила сліди?

Які особливості ходи людини відбилися у «доріжці слідів»?

Який механізм утворення слідів взуття?

Крім зареєстрованих методик, застосовують також інші науково-методичні розробки.

Найчастіше під час огляду місця події трапляються сліди ніг та взуття. При цьому вирізняють сліди:

босих ніг;

ніг у шкарпетках;

взуття.

До цього переліку, свідчить експертна практика, варто додати сліди взуття від волочиння тіла людини, які теж можна описати і які мають важливе інформативне навантаження в разі їх виявлення. Довжина таких слідів дає змогу визначити фізичну силу особи, яка тягла на собі іншу людину, її приблизний зріст, наявність співучасника, стан особи, яку переносили, надати оцінку правдивості показань допитаних під час кримінального провадження осіб.

Як приклад, розглянемо ситуацію, коли злочинець здійснює волочиння потерпілого спиною вперед. Так, усі ознаки, за якими визначається напрямок руху за звичайної ходьби, відтворюватимуться у зворотному порядку. За руху спиною впе-

ред траєкторія зазвичай не пряма, а звивиста, ламана, оскільки людина змушена озиратись і змінювати взятий напрямок. У зв'язку з тим, що людина несе вантаж, довжина кроків дещо коротша за звичайну, а ширина розставлення ніг більша. Крім того, можуть бути кроки в бік, топтання на місці. Часті зупинки для відпочинку залишають сліди лежання, сидіння.

Слідчо-оперативна група (далі – СОГ), що прибуває на місце події, зазвичай має у своєму складі слідчого, оперативного працівника, працівника(ів) Експертної служби (у визначених нормативно-правовими документами випадках та відповідному порядку його (їх) залучення), інспектора-криміналіста. У межах професійної підготовки та опанування курсу криміналістики майбутнім фахівцям доводиться до відома кілька методів визначення зросту людини за замірами сліду взуття або босої ноги. Водночас до систематизованої в методіку (методичні рекомендації) інформації з цього питання та наукового обґрунтування методів дослідження, розробка яких припадає на 60-ті рр. минулого століття, сьогодні є низка критичних зауважень.

Зокрема, відсутня чітка процесуальна чи методична регламентація, хто саме з присутніх під час огляду місця події, де виявлено сліди людини, має надавати характеристику зросту людини за результатами дослідження на місці цих слідів за параметрами довжини сліду, його ширини, кута лівого і правого кроку, ширини розстановки ніг, розвороту стоп тощо, що дуже важливо для розкриття кримінального правопорушення по гарячих слідах.

Визначення цієї важливої оперативної інформації може взяти на себе як слідчий, так і будь-яка інша особа в складі СОГ, що має юридичну освіту та ознайомлена з методиками трасологічних досліджень.

Сьогодні послуговуються такими методиками визначення зросту людини.

Методика 1 – за довжиною одиночного сліду. У підручнику за загальною редакцією В. О. Образцова [3] наведено таку формулу розрахунку: довжина стопи становить у середньому 15,8 % зросту чоловіків і 15,5 % – жінок. Під час розрахунків варто зважати на те, що довжина підошви взуття перевищує довжину стопи на 10–15 мм [Там само, с. 152]. Таку саму формулу розрахунку наводять й І. І. Когутич [4] і Р. С. Белкін [2]: величину довжини сліду потрібно помножити на 100 і поділити на 15,8 або 15,5. Якщо виявлено слід взуття, то від довжини сліду перед цим необхідно відняти 1–1,5 см.

Методика 2 – за допомогою ширини плесна. Слід виходити з того, що в чоловіків і жінок ширина плесна у 18 разів менша за зріст.

Методика 3 – за розміром п'яти. Беруть до уваги, що у чоловіків і жінок розмір п'яти в 27 разів менший за зріст.

Методика 4 – із застосуванням спеціальних таблиць і формул. Цю методику докладно описано в навчальному посібнику Д. М. Балашова, зокрема наведено формулу [5, с. 83]:

$$V = 3,1 \cdot Dn + Sn + 53,$$

де: V – зріст людини;

Dn – довжина площі підошви, см;

Sn – ширина стопи, см.

Методика 5 – з використанням таблиці (розробка Д. М. Балашова). Для вираховування зросту людини слід до довжини відбитка стопи додати 20, отриманий ре-

зультат знайти у лівому стовпчику таблиці та помножити на число навпроти в правому стовпчику таблиці.

Таблиця

Коефіцієнти розрахунку зросту людини залежно від довжини сліду

Довжина сліду взутої ноги, мм	Коефіцієнт, на який потрібно помножити довжину сліду від взуття, щоб отримати інформацію про зріст
До 219	7,17
220–229	6,84
230–239	6,61
240–249	6,505
250–259	6,407
260–269	6,328
270–279	6,254
280–289	6,12
290–299	6,08

Крім того, російська методика пропонує визначення за довжиною сліду його розміру у штихмасах (штихмас становить 6,6 мм; розмір взуття дорівнює розміру колодки). Від величини, яка характеризує довжину сліду в міліметрах, потрібно відняти 10 мм і отримане число поділити на 6,6. Результат становитиме номер розміру взуття. Наприклад, виявлено слід довжиною 250 мм. Віднявши 10 мм, отримаємо число 240, яке ділимо на 6,6, а отже розмір взуття – 36.

Методика 6 – за допомогою відеозображення (такі рекомендації вітчизняні експертні підрозділи використовують упродовж восьми років). Ця методика дає змогу одержати найточніший результат, оскільки спирається на зіставлення відеозображення людини відносно навколишньої обстановки і точних параметрів цієї обстановки. За зображенням знаходять місце, де було зафіксовано особу. Зафіксувавши точне місцеперебування певної особи на місці події, через відповідні вимірювання роблять висновок про зріст людини порівняно з предметами, на тлі яких її зафіксовано. Ця методика базується на використанні сучасної відео- та фотоапаратури і дозволяє отримати максимально наближені до реального стану речей результати.

За участю студентів юридичних факультетів (300 осіб) упродовж трьох років апробовано методики 1, 2 і 3. У результаті з'ясовано, що жодна з них не дала змоги отримати точний результат через наявність похибок. Так, було запропоновано на аркуші паперу кульковою ручкою обвести контури стопи, обрати найточнішу формулу визначення зросту за цими методиками. Лише в 1 % загальної кількості студентів показники зросту збіглися. Інші мали суттєві розбіжності в межах 5–10 см. При цьому методика 1 спрацьовувала точніше, якщо до отриманого результату додавали 10–15 см (можливо, це результат акселерації населення). Проте й після додавання 10 см спостерігалися розбіжності у 50 % випадків. Також привернув увагу той факт, що чим нижчий зріст особи, тим точніші отримані результати. Серед представниць жіночої статі нижчих за 160 см, зріст яких визначали за відбитками

стопи, збіг за результатами розрахунку становив до 70 %. Також зауважимо, що наближений до реального стану речей результат спостерігали в контрольній групі, де переважали мешканці сільської місцевості зростом менше за середній, причому це стосувалося представників як чоловічої, так і жіночої статі.

Слід також наголосити, що результати обрахунку зросту за методиками 1, 2 і 3 відрізнялись один від одного у 95 випадках зі 100.

Наближені до реального стану речей результати отримано під час обрахування зросту людини за відбитком босої ноги або ноги в панчохах (таких 75 %).

Точнішими були й результати, розраховані за розміром сліду босої п'яти за методикою 3, у контрольній групі осіб зростом 170–175 см. Причому точність збігу підрахунків із реальним станом речей становила до 80 %.

Таким чином, слід говорити про те, що наведені методики в підсумку не дають змоги отримати точний результат, що можна пояснити індивідуальністю кожної людини, непропорційністю її розмірів. Впливає на точність результатів і різноманітність стилів взуття (у минулому столітті, коли більшість людей носила стандартне взуття, ця проблема не набувала такої гостроти).

З визначенням статі людини за залишеними на місці події слідами можуть бути проблеми лише через уподобання взуття стилю «унісекс» і взуття з краями, які виступають, що унеможливорює підрахунки зросту, зважаючи на складність визначення у відбитку взуття розміру стопи.

Отже, кожна із зазначених методик потребує докладного вивчення, перевірки її дієвості і формулювання висновку про доцільність її використання у слідчій або експертній практиці або необхідність доопрацювання.

Крім того, заслуговує на увагу той факт, що, як свідчить практика останніх п'яти років, судовим експертам не надходять постанови про призначення експертиз із запитаннями, наведеними вище, які належать до діагностичних або ситуаційних (що можна пояснити або низькою професійною підготовкою слідчих, або пасивністю спеціалістів, присутніх під час огляду місця події). Найпоширенішими нині є трасологічні експертизи слідів взуття, які відповідають на запитання ідентифікаційного характеру.

Судові експерти, визначаючи зріст людини за слідом взуття, звертають увагу на те, що люди одного зросту можуть відрізнятися розмірами взуття (крім того, що й самі методики не дають точних результатів). Не визначено процесуально й осіб, які б використовували ці методики у процесі розслідування і несли за це відповідальність.

Слід також зауважити, що методики 3 і 4 не є загальновідомими і не описані ні в криміналістичній вітчизняній літературі, ні в будь-якій іншій.

Висновки. Науково-методична література з трасології потребує доопрацювання, у тому числі й зважаючи на науково-технічний прогрес та антропологічні зміни, які відбулись і відбуваються в суспільстві. Перехід трасологічної науки на новий рівень розвитку дасть змогу суттєво зменшити кількість нерозкритих кримінальних правопорушень.

References

1. Kryminalistyka (kryminalistychna tekhnika): kurs lektsii / [Bilenchuk P. D., Hel A. P., Salteskyi M. V., Semakov H. S.]. Kyiv: MAUP, 2001. 216 s.

2. Belkin R. S. Kriminalisticheskaya enciklopediya / R. S. Belkin. URL: https://www.litmir.me/br/?b=120118&p=3#section_4 (data obrasheniya: 22.10.2018).

3. Kriminalistika: uchebnik / pod red. V. A. Obrazcova. M.: Yurist, 1995. 592 s.

4. Kohutych I. I. Kryminalistyka Ukrainy : kurs lektzii / I. I. Kohutych. URL: <http://mego.info/%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB/%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8-%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81-%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D0%B9-%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D1%83%D1%82%D0%B8%D1%87-%D1%96%D1%96-2010%D1%80> (data zvernennia: 22.10.2018).

5. Balashov D. N. Kriminalistika: ucheb. posobie / Balashov D. N., Balashov N. M., Malikov S. V. M.: INFRAM, 2005. 503 s.

Список використаних джерел

1. Криміналістика (криміналістична техніка): курс лекцій / Біленчук П. Д., Гель А. П., Салтєвський М. В., Семаков Г. С. Київ: МАУП, 2001. 216 с.

2. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. URL: https://www.litmir.me/br/?b=120118&p=3#section_4 (дата обращения: 22.10.2018).

3. Криминалистика: учебник / под ред. В. А. Образцова. М.: Юристъ, 1995. 592 с.

4. Когутич І. І. Криміналістика України: курс лекцій / І. І. Когутич. URL: <http://mego.info/%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB/%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8-%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81-%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D0%B9-%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D1%83%D1%82%D0%B8%D1%87-%D1%96%D1%96-2010%D1%80> (дата звернення: 22.10.2018).

5. Балашов Д. Н. Криминалистика: учеб. пособие / Балашов Д. Н., Балашов Н. М., Маликов С. В. М.: ИНФРАМ, 2005. 503 с.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2018